

З пам'яті літ

Оксана Франко

З РОДИННИХ СТОСУНКІВ ЗЕНОВІЇ ФРАНКО

Письменникова онука, мовознавець, літературознавець, франкознавець та громадська діячка, кандидат філологічних наук Зеновія-Ростислава Тарасівна Франко народилася 31 жовтня 1925 р. у Львові. Навчалась у Рюшеві (теп. Жешув, Польща), у Львівській школі ім. М.Шашкевича (1934 — 1938), українській Академічній гімназії у Львові (1944), та в Станіславі (Івано-Франківськ), куди разом із родиною переїхала в 1939 р. Здавши

Зеновія Франко. Львів, 1939.

екстерном екзамені за десятирічку, в 1945 р. вступила на заочне відділення, а згодом — на стаціонар філологічного факультету Львівського університету, який закінчила з відзнакою в 1949 р. й була залишена в аспірантурі. Тоді ж одружилася із фізиком Юрачківським Павлом Опанасовичем (1920 р.н.). У тому ж році родину примусово перевезено до Києва, щоб ізолювати від львівського суспільства. По закінченні аспірантури (1953) та захисту дисертації (1954) працювала науковим співробітником в академічному інституті мовознавства ім. О.Потебні. Зазнала репресій від радянської влади, була заарештована, звільнена з роботи (травень 1969р.). 1972 р. поновлена на роботі, а 1987 р. її як громадську діячку з дисидентських кіл Києва змусили піти на пенсію.

З. Франко — автор понад 200 наукових та науково-публіцистичних праць з історії

української літературної мови, лінгвостилістики, ономастики, топоніміки, літературознавства та франкознавства.

У 1958 р. вийшла друком „Мова творів Івана Франка” як розділ „Курсу історії української мови”. До I тому „Курсу...” ввійшли також дві її мовознавчі праці „Розвиток української літературної мови в західних областях України в першій половині XIX ст.” та „Розвиток української літературної мови в західних областях України в другій половині XIX ст.”. Досліджувала мову Ю.Федьковича, О.Кобилянської, письменників

Закарпаття, історію розвитку літературної мови 20-50-х рр. ХХ ст. (Мова творів О.Кобилянської // Тези доповідей республіканської конференції „Творчість Ольги Кобилянської”. — Чернівці, 28.11-1.12.1963; „Особливості мови творів Ю.Федьковича”, „Розвиток літературної мови у 80-90-х роках”, „Українська літературна мова на Закарпатті”. — Курс історії української літературної мови. — Т.1. — К., 1958).

Діяльність З.Франко на полі франкознавства була багатогранною: це фундаментальні наукові праці на основі аналізу творчої спадщини Франка, переважно

з мовознавчої сфери; науково-популярні статті про нього; критичні огляди його наукового доробку; рецензування досліджень інших франкознавців; публікація архівних документів і матеріалів; праця над виданням творів І.Франка в 50 т. та виявлення й підготовка до публікації окремих творів, статей та купюр, що не ввійшли до

Останнє спільне фото в Нагуєвичях. В центрі (сидить) Ольга Франко (дружина Петра Франка) з правнуками. Стоять (справа) Зена Франко, Віра Франко, її внучка Оля, дочка Асі Адріана з Христинкою на руках, дочка Віри Іванна, Іванна Франко - дочка Віри, Оксана Франко. За ними Андрій Франко - син Оксани, Петро Галушак - син Асі та його батько Мирон Галушак. 1986р.

п'ятдесятитомника; виступи на урочистостях, присвячених ювілейним датам, відкриттях пам'ятників, пам'ятних знаків тощо; зв'язки з музеями І.Франка (Львів, Нагуєвичі, Криворівня); підтримка у створенні музею в Калуші; лекційна діяльність; участь у громадських об'єднаннях, товариствах; зв'язки із закордоном; родинні стосунки, пов'язані з І.Франком (з'їзди родини, святкування ювілеїв, відкриття музею в Нагуєвичях).

Зеновія Тарасівна брала участь у виданні збірника „Іван Франко. Документи і матеріали 1856 — 1965” (Упоряд. І. Бутич та ін. — К., 1966). Тут уперше опубліковані документи про подання до Шведської Академії наук клопотання про нагородження І.Франка Нобелівською премією, яке у зв'язку з воєнними обставинами не розглядалося. Окремими статтями вийшли дослідження „Франко як мовознавець” („Мовознавство”. — 1981. — №4), „Мова поезій Івана Франка” („Українське літературознавство”. — Вип.3. — К., 1968.), „Мова Івана Франка-вченого” (Матеріали міжвузівської ювілейної наук. конф., присвяченої 110-річчю з дня народження та 50-річчю з дня смерті І.Франка), „Ономастика в мові творів Івана Франка” („Мовознавство”. — 1975. — №2).

З.Франко відгукнулася на кінофільм „Іван Франко” (1956), була співупорядником та автором передмови до фундаментального альбому „Іван Франко. Життя і творчість в портретах, ілюстраціях і документах” (К., 1956), рецензувала першу виставу в Київському театрі ім. І.Франка „Для домашнього вогнища” (1969), опублікувала низку франкознавчих праць для школярів, статей з мовознавства до УРЕ, рецензій, та фундаментальну працю „Граматична будова українських гідронімів” (К., 1979. — 185с.), яка, по суті, була її другою докторською дисертацією, але, переслідувана владою, вона не змогла подати її до захисту (також незахищена перша — „Мова Івана Франка”, 1954).

Зеновія Тарасівна не завжди могла протистояти цьому шаленому кадебістському тискові. Однак у періоди „хрущовської відлиги” та „перебудови” вона розкриває повністю свої широкі можливості, що проявилось в написанні численних статей, у підготовці до друку праць інших письменників, участі у відновленому НТШ, у виступах по радіо, на мітингах, наукових конференціях та симпозіумах. З.Франко радо зустрічала духовне відродження українського народу, підтримувала голодуючих на Майдані Незалежності, брала участь у Народному Русі України, захищала греко-католицьку

церкву, яка почала відроджуватись.

В останні роки життя Зеновія Тарасівна розкриває справжнє значення спадщини І.Франка, опублікувавши чимало франкознавчих статей у зарубіжних журналах та газетах — „Сучасність” (1988, № 12; 1989, № 1), „Життя і слово”, „Ми і світ” (Канада), „Наша культура” (Польща) та ін.

У доповіді на міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО, присвяченому 130-ій річниці від дня народження І.Франка (15.IX.1986) — „Національні й інтернаціональні експресії в поетичній мові Івана Франка”, відтворює еволюціонізм його поетики від мертвого язичія до використання живої народної мови, яка на той час ще тільки утверджувалась і літературно модифікувалася.

Зеновія Франко померла 17 листопада 1991 р. й похована на Байковому цвинтарі.

СПОГАДИ

Зеня, Зенка, Зена... Так називали її в родині й дуже любили, а вона, немов наповнена цією любов'ю, випромінювала душевне тепло. Пам'ятаю, як вона брала мою руку й, довго тримаючи, заглядала глибоко в вічі, розпитувала, що мене зараз хвилює й чим можна допомогти. Оця постійна готовність самопожертви, як на мене, була однією з головних рис її характеру. Після кожної зустрічі з нею хотілось бути кращою, досконалішою і також щось зробити добре для людей.

Скларось так життя, що мені довелось прожити багато років поруч неї. Вона стала мені немов рідною старшою сестрою (хоч ми “сестри у третіх”) і матір'ю, бо в нас

Захар Франко. Нагуєвичі, 1941.

велика різниця у віці. Наші діди Іван і Онуфрій Франки були рідними братами.

Перші мої усвідомлення самої себе пов'язані з приїздами “Тарасових” до с.Підгірки в 40-і роки ХХ ст., а двадцять два роки ми спілкувались у Києві, де я з сім'єю мешкала з 1968 по 1990 рр.

Із моїм рідним селом — Підгірками, що давно ввійшло в межі м.Калуша на Івано-Франківщині, в Зеновії було тісно пов'язане дитинство й юність, та й до кінця життя вона живо підтримувала стосунки з родиною й друзями (Мельниками, Піщакими, Когутами).

Чому саме Підгірки стали родинним гніздом Франків, зокрема Зеновії? Відомо, що Іван Франко мав двох рідних молодших братів — Захара (1858 — 1943) й Онуфрія (1861—1913), які залишилися в батьківському домі “круглими” сиротами і де ніколи не відчували себе господарями. До того ж їх вітчим Г.Гаврилик, як війт села Нагуєвичі, зумів переписати весь

франківський ґрунт і майно на себе. Одружившись і маючи свої великі сім'ї, брати змушені були судитись із вітчимом за розподіл батьківського майна. Іван Франко порадив продати свої ділянки й купити спільно землю з будівлями в с. Підгірки. Процес продажу й купівлі відбувався в 1902 — 1903 рр., а ранньою весною 1904 р. Онуфрій з родиною з восьми чоловік переїхали на постійне проживання до Підгірок. Захарій зі своєю ділянкою землі залишився в Нагуєвичах, бо його дружина відмовилась переїжджати. Оскільки майно в Підгірках було куплене спільно Іваном і Онуфрієм, сім'я письменника

мала законне право тут бувати.

Ще проходив процес купівлі господарства, а дружина Івана Франка Ольга з дітьми вже відпочивали в Підгірках, звідки писала йому, що в хаті вже нікого немає з господарів — тільки служниця колишнього власника будинку. Це був син місцевого священика (за фахом суддя), який працював у Львові й продав батьківську хату з землею. У листі до Івана Онуфрій запрошує його з сім'єю на літо, наголошуючи, що це місце вже є "родинним".

Особливо сподобалось у селі синові письменника Тарасу (1889 — 1971), і, як свідчать листи та спогади, він був у Підгірках у 1903, 1905, 1911, 1913 рр., а в 30-і — до середини 40-х дуже часто приїжджав у село з м. Станіслава, де тоді проживав. Його діти Зеня, Люба і Роланд проводили у

родині літні канікули та свята. Підгірки стали родинним гніздом, до Нагуєвичів майже ніхто не приїздив, хоч там ще залишався Захар зі своєю сім'єю, який "не давав собі ради", бідував.

Іван Франко й передусім його сім'я часто приїжджали до Підгірок. За ініціативою І. Франка в хаті Онуфрія була створена перша школа, де також жила й учителька. Про це згадує відомий маляр Г. Смольський, родак Підгірок і Франків сусід, інші сучасники письменника. Останній раз Іван Франко був у Підгірках на похоронах брата 30 липня 1913р.¹

ДАРКА І ГАНДЗЯ ФРАНКО. 1940

Дарка і Гандзя Франко, 1940.

Тоді у Підгірках перебував син письменника Тарас, який повідомив батька про смерть Онуфрія, і письменник із сином Петром (1890 — 1941) приїхали попрощатись востаннє. Р. Горак помилково вважає, що Іван Франко не був на похоронах брата².

Тут виростала й Гандзя (1892 — 1988) — наймолодша дочка письменника. Ще дотепер є люди в Підгірках, які пам'ятають, як вона любила їздити верхи на коні, що було дуже незвично для дівчини. Та й сама Ганна згадує із приємністю Підгірки³.

З 1922 по 1930 р. у Коломиї працював другий син Івана Франка Петро, який також часто бував у Підгірках. Тут він організував військово-спортивні товариства "Пласт" і "Луг" і, як згадують сучасники, любив судити футбольні матчі.

Дружина Івана Франка Ольга до кінця життя приїжджала до Підгірок, де їй було спокійно й затишно. Збереглося велике зрізане дерево, де вона любила сидіти й милуватися річкою, яка опоясувала садибу.

У кінці 30-х років Тарас із сім'єю переїхав до Станіслава, де викладав у гімназії. За німецької окупації вчителював у приватних закладах і дуже часто приїжджав до Підгірок, як до свого дому, бо за якихось півгодини можна було добратися до села. А часи були важкі. Інтелігенція дуже бідувала, перебиваючись то сим, то тим, а в селі все-таки легше можна було щось дістати з харчів, та й відчували Франки тут моральну підтримку й родинне тепло. Велика наша родина дуже любила "Тарасових", а чужі люди ставились до них з пієтетом, бо для них було дуже дивним те, що такі пани й знаменитості не цураються простих селян.

Найбільше "Тарасові" перебували в Онуфрійового сина Михайла (1900 — 1951), який був освіченою людиною, працював інженером. Сталось так, що його рідні діти малими

¹ Смольський Г. Іван Франко в Підгірках // *Жовтень*. — 1978. — № 8.

² Горак Р. Листи до батька. // *Науковий вісник* Музею Івана Франка у Львові. — Вип. 1. — Л., 2001. — С. 228.

³ Франко-Ключко Анна. Іван Франко і його родина. — Торонто, 2000. — С. 5, 21.

померли, й усю свою батьківську любов і турботу він віддавав дітям Тараса. Найулюбленішою була найстарша Зена. Стрий Михайло був національно свідомою й дуже активною людиною. Він листувався з Іваном Франком і в одному з листів до письменника ще п'ятнадцятирічним підлітком питає: "Чи буде самостійна Україна?" Цій ідеї він присвятив своє життя. Разом із моїм батьком Омеляном-Володимиром (1906-1981), Смольськими, Когутами, Яцишиними та іншими свідомими громадянами був організатором у Підгірках Народного дому, школи (які діють до цього часу), читальні "Просвіти", бібліотеки, кооперації, військово-спортивних товариств "Луг" і "Пласт", художньої самодіяльності, фестин тощо.

У його хату як до читальні приходили люди, де на вечорах декламували вірші Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки (це я вже пам'ятаю в перші післявоєнні роки). Тут Зеня не тільки росла, тут, у Підгірках, формувалася її характер, національна свідомість. Онуки Онуфрія, дорослі сини Антона, Розалії, Ганни — три Івани, названі на честь письменника, та Микола (син Анастасії) за німецької окупації стали до лав УПА. Найстарший з них Іван Гонта-Франко (1913—1944) мав прізвище "Гамалія", був курінним і очолював загони повстанців. Він воював у районі с.Збори та Чорного лісу, де німці боялися навіть показуватись. Часто бував він у Підгірках у Михайла та в мого батька Омеляна-Володимира. Його мати Розалія була моєю хресною і наші сім'ї дуже любилися та часто сходились.

Іван Гонта "Гамалія" загинув у першому бою з енкаведистами в Чорному лісі першого листопада 1944 р. Пам'ятаю, як плакала моя хресна, показуючи на той ліс, який добре видно з Підгірок. Скоро загинули ще два Івани та Микола, а їхні родини вивезли на Далекий Схід, до Караганди, Сибіру і республіки Комі. З Комі сім'я Ганни Онуфріївни так ніколи і не повернулася.

Зеня, Люба (Дарина) і Роланд спілкувались із родиною, переймалися їхнім життям, їхні юнацькі душі наповнювались національними почуттями. Однолітки ж обожнювали Франкову родину, тому до цього часу живуть у Калуші Зени, Люби і навіть Роланд (рідкісне ім'я), названі на їхню честь.

Тарас і його родина, вислані до Києва, не цурались Підгірок, приїжджали сюди, а найважливіше, брали участь у реабілітації засланої до Сибіру родини.

У листі до мого батька (1958) Тарас пише, що він підіймає питання про повернення родини із заслання... Це був уже період "хрущовської відлиги", але й тоді не кожен наважувався допомагати засланцям, побоюючись репресій.

Повертаючись через Київ, вони заїжджали до "Тарасових" і діставали в них моральну підтримку. Зеня чула їх розповіді про жахливі умови життя у таборах та на засланні, особливо в перші роки (Ярослава і Володимир — онуки Онуфрія по Антону багато років перебували в концтаборах Сибіру).

У 1955, 1956 роках я відвідала Зеню і її родину в Києві, саме тоді повернулись із заслання Ліда Коць-Григорчук, Ярослав Дашкевич, які також мали підтримку Франкової родини. Більше тижня я прожила в одній кімнаті з Л.Коць, відвідали разом Оперний театр. Такої душевної теплоти з боку Зені я ще ніколи не відчувала, вона проникала в кожну клітину, ми немов "купались" в її доброті. Вона розказувала мені, що ходила у в'язницю до Я.Дашкевича, коли його заарештували і як він десь там став у вікні на повний зріст, такий молодий і гарний... Дуже співчувала йому. А коли повернувся із ув'язнення, то підтримувала його.

Декілька разів я зустрічалась з Зенею в час мого навчання на історичному факультеті у Львівському університеті (1955-1960). Пам'ятаю, вона виступала на науковій літературній конференції. Сповнена враженнями від подорожі до Англії, вона збуджено розповідала про життя за кордоном, про свободу слова, про наукові дослідження, про друзів у діаспорі, з якими там зустрічалась. Бачилась із нею в 1960 р. в Косові, де вона відпочивала з сином та подругою М.Вальо. Пам'ятаю, ходили дуже раненько на базар, де вона купила гуцульську густо вишивану червоними нитками сорочку. Збереглися фотографії того часу.

Приїжджаючи на канікули в Україну з Архангельська, Вільнюса та Петербурга, де я проживала в 1960—1968 рр., завжди заходила до Франків у Києві.

Зеня розказувала мені про нову плеяду поетів — І.Драча, В.Коротича,

М.Вінграновського, їхню громадянську сміливість і пророкувала велике майбутнє українській літературі, якщо наша земля народжує таких геніальних людей. В їхній хаті завжди були якісь гості — чи то письменники, чи то хтось з-за кордону, чи зі Львова. Сиділи у великій кімнаті за круглим столом або на дивані й вели розмови з Тарасом і Зенею.

Важко пережила Зеня смерть матері, яка вміла об'єднати родину й вела господарство в ті нелегкі часи. Пам'ятаю, в хаті завжди було наварено і гостинно подано. Зеня тоді більше займалась наукою. Після смерті матері разом із чоловіком Павлом взяла на себе всі хатні обов'язки. Згодом вона навчила своїх синів Юрка й Андрія варити й пекти так, що на свята, особливо син Андрій, могли показати всю свою кулінарну майстерність у приготуванні тортів та різних солодоців.

З 1968 по 1990 рр. я з сім'єю проживала в Києві. Перші роки працювала в Центральному історичному архіві, що знаходився неподалік помешкання Франків, і часто заходила до них.

Зеня дуже любила батька, а коли він в останні роки почав хворіти, болісно це сприймала, завжди була чулою й уважною до нього.

Стрийко Тарас до останніх своїх днів був свідомий, працював кожен день — писав спогади, літературні нариси, піклувався про те, щоб станціям метро давали українські назви тих районів міста і передмістя, які давно історично склались, зокрема “Нивки”, “Хутір Відрадний” тощо. Писав до міністерств і відомств, порушуючи ці питання. Говорив завжди приказками, прислів'ями й дуже дотепно. Ніколи не ображався ні на кого й усе переводив на жарт. Вважаю, що всі хвороби можна вилікувати голодуванням, тому періодично самолікувався в такий спосіб.

Добре пам'ятаю приїзд у 1971 р. дочки Івана Франка Ганни з Торонто (Канада), яка приїхала тоді до хворого брата Тараса, на її руках він і помер. Одразу ж органами безпеки був перетрушений та опечатаний його архів. Сподівались знайти щось заборонене, але не знайшовши нічого підозрілого, заспокоїлись. Можливо, щось із паперів і вилучили,

Відкриття пам'ятника І. Франкові на його могилі. Львів, 1933р. Верхній ряд справа: дружина П.Франка Ольга, Катерина і Тарас Франки. Нижній ряд: Зеня і Люба - дочки Т.Франка, Іванна (Ася) і Віра - дочки П.Франка

Відкриття пам'ятника І.Франкові на його могилі. Львів, 1933.

кілька чоловік самі переглядали архів, щось перечити їм тоді було неможливо⁴. На похорон батька Зеня запросила дівчат з підпільного хору Леопольда Яценка “Гомін”, які співали сумних пісень. На похоронах була вся львівська “діаспора” в Києві. Пам'ятаю Є.Лазаренка, Д. Павличка та інших. Потім Ганна з Любою приходила до мене в гості. Розказувала, що вони вийшли з трамваю на одну зупинку раніше, щоб їх не переслідували “кагебісти”, які, очевидно, слідкують за кожним кроком її перебування на Україні. Ганна була надзвичайно енергійною й життєрадісною, незважаючи на її вісімдесятирічний вік. Усім цікавилась, хотіла повернутись на Україну. Зеня й Люба надали їй якусь матеріальну допомогу, бо вона жила в Канаді надзвичайно бідно.

Важко пережила Зеня арешт, звільнення з роботи і особливо ставлення до неї деяких людей не тільки з ворожого табору, а й колишніх друзів. Говорила мені, що хотіла накласти на себе руки. Пам'ятаю, що мені приснився сон, ніби вона пересувається по

⁴ В листі Ганни з Торонто до Люби Франко від 17 жовтня 1973 р. згадуються ті події: “Що сталося з татовою спадщиною, що тоді була замкнена? — питає вона, — Мені дуже подобались його сатири”.

карнизу будинку, а я подаю їй руку й витягую через вікно. Чи зуміла я їй чимось допомогти — не знаю, але мені вона завжди виливала свою душу й, очевидно, від того їй легшало. В ті роки вона працювала з І.Дзюбою, І.Світличним, з якими познайомила мене в себе вдома. А потім давала читати машинопис праці І.Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, попереджуючи, що слід читати, на всякий випадок, у гумових рукавичках, аби вберегти себе від переслідувань, якщо рукопис потрапить до “органів”.

Я розказувала їй, що ми з Надією Світличною, Миколою Матусевичем, Мирославом Мариновичем та ще декількома людьми ходили на могилу Алли Горської, на могилі якої стояв дерев’яний пам’ятник у вигляді трьох зубців, що символізували тризуб. Ми поклали квіти й заспівали кілька сумних пісень. У такі дні її могила “охоронялась”, отож нас з усіх боків фотографували. Був дуже холодний зимовий день, і всі пішли до мене зігрітись. Н.Світлична запропонувала хвилиною мовчання згадати всіх, хто поліг за волю України, хто мучиться у в’язницях і казематах.

25 липня 1976 р. ми їздили у с.Шевченківку Васильківського району Київської області — в рідне село Миколи Матусевича, святкували його тридцятиріччя. Була там і Михайлина Коцюбинська, яка перебувала під наглядом і добре знала Зену. Тією ж громадою ми подорожували по шевченківських місцях, Холодному Яру, були на могилі В.Симоненка в Черкасах і там тихо співали його пісню “Все на світі, сину...”, всюди покладали синьо-жовті квіти. Зеня схвалювала такі наші дії, коли я їй розповідала.

Уже й не пригадую, в якому році ми з Зенею їздили на батьківщину Олександра Потебні на Сумщину. Вона взяла тоді з собою внука Данилка, якого дуже любила. Їздили автобусом разом зі співробітниками Інституту мовознавства ім. О.Потебні. Заїжджали до Сум, відвідали краєзнавчий музей. Тоді її вразило багатство різних старовинних слобожанських етнографічних речей в цьому музеї. У дорозі вона була душею товариства: співала, веселилась, була збудженою, всім цікавилась. Місцева громада нас пригостила на тому місці, де колись була садиба Потебнів і де залишились тільки сліди розвалин (залишки комину і кущі бузку). Розстелили брезент і всі посідали на землю. І хоч було холодно, Зеня не могла натішитися, що відчула так близько ту землю, де народився Олександр Потебня.

Десь у 1975 р. чи 1976 р. приїжджала з Черкас колишня директорка Львівського обласного архіву Галина Сильвестрівна Сизоненко. Під старість вона переїхала на батьківщину — спочатку до Києва, а потім перебралась до Черкас. Це була чудова, національно-свідома людина, свого часу брала на роботу репресованих і тих, хто був під наглядом “недрімаючого” ока. У Києві вона зупинилась у мене і дуже хотіла зайти до Зені, бо писала спогади про Львів, львів’ян, зокрема Франкову родину.

Зеня в той час хворіла на очі, але прийняла п.Сизоненку, яка принесла якийсь грибок у банці і цим зразу жвилікувала Зеню. Балакали про Львів у післявоєнні роки, спільних знайомих. Галина Сильвестрівна казала, що ця розмова знайде своє місце у спогадах. Що з ними — не знаю, давно ніяких вістей з Черкас нема.

Їздили разом із Зенею до Львова в 1978 р. на похорони Асі (Іванни) — онуки Івана Франка по сину Петру. Вона померла ще досить молодою, залишивши п’ятьох дітей.

Поволі Зеня приходила до повнокровного життя, дуже багато працювала, писала, виступала. Допомогали їй у всьому чоловік Павло і діти Юрій і Андрій. Вона дуже пишалась своїми синами, які закінчили школу і факультет кібернетики Київського державного університету з золотими відзнаками.

Була у мене на гостині після захисту моєї дисертації в 1985 р. Щоб приємно здивувати її, я придумала такий хід, коли вона закінчувала промовляти побажання, з другої кімнати почувся спів відомого бандуриста Миколи Литвина. Вона на мить замовкла і, підвівши очі вгору, скрикнула: “О боже, як чудово..!” Потім увесь вечір слухала його спів. Особливо їй сподобалось виконання пісні “Яничари” на слова Б.Мозолевського (музика М.Литвина).

Востаннє я бачила Зеню у Львові влітку 1991 р., коли вона приїздила на ювілейну зустріч із випускниками української гімназії (50-річчя). До речі, в цій гімназії вчилися зразу чотири Франківни — Зеня, Люба і дочки Петра — Віра і Ася. Всі четверо сиділи за тою ж самою партою. У мене перед цією останньою зустріччю із Зенею померли мама і брат, і я відчувала себе дуже нещасною, вона заспокоювала мене, і я зрозуміла

тоді, як багато важить сестринська турбота та захист.

Через деякий час дізналась про її страшну хворобу і смерть. Поїхала до Києва на похорон. Це було 19 листопада 1991 р. До ночі виступали друзі на її свіжій могилі “українських митців” на Байковому цвинтарі. Не хочеться вірити, що такої світлої людини уже нема...

Ви померли... неправда... о, ні
Ви живете серцями синів
Ви піднялись високо, високо
Ген на крилах святих ангелів...

Так звучать слова мого вірша, присвяченого Зені.

Через рік ми з кандидатом історичних наук, співробітником відділу франкознавства Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ Андрієм Франком та Лідією Іваницькою організували музей І.Франка у Калуші. Велику допомогу і сприяння одержали від мера Романа Сушка та громадськості міста. П'ятнадцятирічна важка боротьба за можливість мати музей письменника в місті увінчалась успіхом. За цей час мною було відіслано понад 60 листів у вищі інстанції (міністерства, відомства, управління), але тільки в серпні 1992 р. ми урочисто відкрили музей. Під музей я віддала власний будинок, врятований від знесення. Зеня постійно підтримувала мене в цій справі. Музей працює вже 11 років. Під керівництвом ентузіастки своєї справи директора музею Лідії Іваницької тут влаштовуються наукові конференції, франківські читання, виставки, свята Франкового роду. Декілька разів ми організували виставку до дня народження Зеновії. Мій син Андрій Франко виступав із доповіддю про її мовознавчу спадщину, захистив дисертацію “Наукова, організаційна і видавнича діяльність Івана Франка у Науковому товаристві ім. Т.Г.Шевченка” та виступив на науковій конференції в Музеї Івана Франка у Львові.

Пам'ять про Зеню, її світлий образ ніколи не згаснуть у моїй свідомості.

м.Львів

Іван Скибак

УЛЯНА КРАВЧЕНКО — СОРАТНИЦЯ КАМЕНЯРА*

Українська поетеса, прозаїк, публіцист, перекладач, педагог, літературна учениця і сподвижниця І.Я.Франка Уляна Кравченко (Юлія Шнайдер) народилася 18 квітня 1860р. в містечку Миколаєві-Дністровському. На той час воно нагадувало радше село — гарне, чисте, чепурне. Саме тут зароджувалася ніжна любов майбутньої поетеси до рідного краю, до його природи, до багатостраждального люду.

Про батька Уляни Кравченко знаємо небагато, — лише те, що служив комісаром при старостві Жидачівського повіту, був людиною освіченою й гуманною, писав і друкував вірші, улюблену доньку виховував як патріотку українського народу, хоч за походженням був німцем. Саме батько дав дівчині добрі знання з німецької мови і ввів її в німецьку культуру. Помер він, коли дівчинці було лише десять років.

Про матір — Юлію Лопушанську — відомо, що походила вона з родини греко-католицького священика. Отримала традиційне домашнє виховання та освіту, вміла грати на фортепіано. Власне мати прищепила доньці любов до рідної пісні й мови, до землі, на якій жила, і до знедолених.

Як і мати, Юлія здобула домашню освіту, а 1877 р. її відправили до дядька Омеляна Лопушанського у Львів, де дівчина вступає до вчительської семінарії. Саме тут вона захоплюється творчістю І.Котляревського, Т.Шевченка, М.Шашкевича, Марка Вовчка та І.Франка.

У семінарії Ю.Шнайдер починає “звіряти свої тайни карткам білого паперу”. У цей

*Виступ на конференції у Трускавці, присвяченій 150-річчю від дня народження І.Франка (у скороченому вигляді).